INGLIZ TILIDAGI RASMIY-ISHBOP USLUBNING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Norquvvatova Azizabonu Xamidjonovna

Termiz davlat pedagogika instituti

Xorijiy til va adabiyoti: ingliz tili yo‘nalishi talabasi

E-mail: norquvvatovaazizabonu@gmail.com

Ilmiy rahbar: **Samadova Visola Baxtiyor qizi**

Termiz davlat pedagogika instituti

Amaliy ingliz tili kafedrasi katta o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maqolada ingliz tilidagi rasmiy-ishbop uslubning lingvistik xususiyatlari, hujjatlar tuzishdagi standartlar va til me'yorlari tahlil qilinadi. Hozirgi globallashuv sharoitida xalqaro tashkilotlar va xorijiy kompaniyalar bilan hamkorlik ingliz tilidagi ishbop hujjatlar bilan ishlash malakasini talab etmoqda. Tadqiqot manbai sifatida turli tashkilotlar tomonidan tasdiqlangan hujjatlar, shartnomalar va ish yozishmalari olingan. Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, miqdoriy, kontent-tahlil va diskursiv tahlil metodlaridan foydalanilgan. Shartnoma, ariza, buyruq va ma'lumotnoma kabi hujjat turlaridagi leksik birliklar, morfologik shakllar va sintaktik konstruksiyalar o'rganilgan. Natijada rasmiy-ishbop uslubda neytral terminologiya, barqaror birikmalar, otlashgan fe'llar va murakkab qo'shma gaplar ustun ekani, so'z tartibi qat'iy saqlanishi hamda uslubning shaxssiz va ob'ektiv xarakterga ega ekani aniqlandi. Shuningdek, raqamli hujjat aylanishi ta'sirida yangi terminlar paydo bo'layotgani va ayrim murakkab konstruksiyalar soddalashayotgani yoritildi. Ishning ilmiy yangiligi nazariy bilimlarning amaliy hujjat turlari misolida yoritilishidan iborat. Tahlil hujjatlar tuzishda yo'l qo'yiladigan tipik xatolarni aniqlashga ham xizmat qiladi. Maqola materiallaridan oliy ta'lim muassasalarida «Professional ingliz

tili» fanini o'qitishda hamda ish yuritish bo'yicha amaliy mashg'ulotlarda foydalanish mumkin.

Kalit so'zlar: rasmiy-ishbop uslub, ingliz tili, hujjatlar tili, lingvistik me'yor, stilistika, hujjat aylanishi, otlashgan fe'llar.

THE LINGUISTIC FEATURES OF THE OFFICIAL-BUSINESS STYLE IN THE ENGLISH LANGUAGE

ABSTRACT

The article examines the linguistic features of the official-business style in the English language, the standards of document compilation and linguistic norms. In the present era of globalization, cooperation with international organizations and foreign companies requires the ability to work with business documents in English. The sources of the study are documents, contracts and business correspondence approved by various organizations. The study employs comparative-analytical, quantitative, content-analysis and discourse-analysis methods. Lexical units, morphological forms and syntactic constructions in such document types as contracts, applications, orders and certificates are investigated. The results show that neutral terminology, stable word combinations, nominalized verbs and complex sentences prevail in the official-business style, that word order is strictly preserved, and that the style is impersonal and objective. The article also describes new terms emerging under the influence of digital document flow and the gradual simplification of some complex constructions. The novelty of the work lies in illustrating theoretical knowledge through practical document types. The analysis also helps to identify typical mistakes made in document drafting. The findings can be used in teaching the course “Professional English” at higher education institutions and in practical classes on business writing.

Keywords: official-business style, English language, language of documents, linguistic norm, stylistics, document flow, nominalized verbs.

KIRISH

Hozirgi globallashuv davrida ingliz tili xalqaro muloqot va ishbilarmonlik aloqalarida muhim vosita bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasining xalqaro tashkilotlar va xorijiy kompaniyalar bilan hamkorligi jarayonida ingliz tilidagi rasmiy-ishbop hujjatlar bilan ishlash malakasi talab etiladi. Ushbu uslub o'zining qat'iyligi, aniqligi va standartlashganligi bilan boshqa uslublardan ajralib turadi.

Rasmiy-ishbop uslub – bu davlat boshqaruvi, huquqiy munosabatlar va ish yuritish sohasida qo'llanadigan funksional uslubdir. Mazkur uslubda matnlar subyektivlikdan xoli bo'lib, ular asosan ma'lumot uzatish va huquqiy kafolat yaratish vazifasini bajaradi. Hujjatlar tilida qo'llaniladigan sintaktik tuzilmalar va terminologik birliklar barqaror xarakterga ega.

Tadqiqotning maqsadi ingliz tilidagi rasmiy-ishbop uslubning o'ziga xos lingvistik xususiyatlarini ochib berish va hujjat yuritishdagi me'yorlarni tahlil qilishdir. Shuningdek, hujjatlar tuzilishida yo'l qo'yiladigan tipik xatolarni aniqlash ham maqsadga muvofiqdir. Bu jarayon zamonaviy ish yuritish madaniyatini oshirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston oliy ta'lim tizimida ingliz tilini professional maqsadlarda o'qitish dolzarb hisoblanadi. Talabalar nafaqat tilni bilishi, balki hujjat yuritish uslubiga oid ko'nikmalarni ham egallashi zarur. Shu sababli, ushbu mavzuni nazariy va amaliy jihatdan o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Maqola doirasida rasmiy-ishbop uslubning leksik, morfologik va sintaktik xususiyatlari kompleks o'rganiladi. Shu bilan birga, zamonaviy ingliz tili me'yorlarining hujjatlar matniga ta'siri tahlil qilinadi. Ishning ilmiy yangiligi shundaki, unda nazariy bilimlar amaliy hujjat turlari misolida yoritiladi.

Diplomatik va iqtisodiy munosabatlarning jadallashuvi, ayniqsa, MDH davlatlari o'rtasidagi huquqiy hamkorlik sharoitida rasmiy-ishbop uslubning ahamiyati yanada ortib bormoqda. Ingliz tili mazkur hududda hujjat aylanishi, qonunchilik hujjatlarini tayyorlash va shartnomaviy huquqiy bazani shakllantirishda lingua franca vazifasini bajaradi. Bu uslub nafaqat til vositalarining to'plami, balki muayyan ijtimoiy-siyosiy va huquqiy

institutlarning barqarorligini ta'minlovchi instrumentdir. Shu boisdan, ushbu uslubning lingvistik xususiyatlarini, jumladan, uning kodifikatsiyalanganligini chuqur tahlil qilish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolada rasmiy-ishbop uslubning me'yoriy tabiati, uning leksik-semantik qatlamlari va sintaktik qurilishi o'rganiladi. Tadqiqot jarayonida hujjatlar tilidagi normativlik va standartlashuv jarayonlari, ularning xalqaro standartlarga mosligi masalalari qamrab olinadi. Ayniqsa, hujjatlar matnini shakllantirishda ishlatiladigan lingvistik vositalarning aniqligi va betarafligi, shuningdek, matn tuzilmasining mantiqiy ketma-ketligi yoritib beriladi. Ushbu tahlil nafaqat nazariy ahamiyatga ega, balki ish yuritish sohasida faoliyat ko'rsatayotgan mutaxassislar uchun ham amaliy qo'llanma vazifasini o'taydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Adabiyotlar tahlili

Rasmiy-ishbop uslub muammolari ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Jumladan, J. Swales janr tahlili (genre analysis) yondashuvini ilgari surib, har bir hujjat turi o'ziga xos kommunikativ maqsadga ega ekanini va aynan shu maqsad matnning tuzilishi hamda til vositalarini belgilashini asoslab bergan [7]. A. Ashley ishbop yozishmalarda qo'llanadigan standart iboralar va hujjat shakllarini tizimli bayon etgan bo'lib, ingliz tilidagi rasmiy xatlarda barqaror birikmalar va aniq tuzilma muhim ekanini ko'rsatadi [3]. P. Emmerson ishbop ingliz tilining amaliy jihatlariga, ya'ni ish yuritishda zarur bo'ladigan leksika va muloqot me'yorlariga e'tibor qaratadi [4]. B. Garner esa huquqiy matnlarda noaniq va eskirgan iboralardan voz kechib, aniq hamda sodda ifodaga (plain English) o'tish zarurligini asoslaydi [5]. Mazkur qarashlardagi aniqlik, ixchamlik, neytrallik va barqarorlik tamoyillari ushbu tadqiqotda nazariy asos sifatida qo'llaniladi.

O'zbek tilshunosligida ham ingliz tilidagi uslubiy masalalar qiyosiy jihatdan o'rganilgan. Masalan, A. Nurmonov va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda rasmiy-ishbop uslubning o'zbek va ingliz tillaridagi o'xshash va farqli jihatlari tahlil etilgan

[6]. Olimlar ikki til o'rtasidagi tarjima jarayonida yuzaga keladigan uslubiy noaniqliklarga to'xtalib o'tishgan.

Shuningdek, A. Abdullayev ish yuritishda rasmiy uslub me'yorlarini, M. Ahmedov zamonaviy hujjatlar tili va uslubini, S. Yusupov esa O'zbekistonda xalqaro ishbilarmonlik tilini yoritgan [1], [2], [8]. Biroq, ko'pgina tadqiqotlar umumiy nazariyaga tayangan holda, konkret hujjat turlari (masalan, shartnoma, memorandum) tahliliga yetarlicha e'tibor bermagan. Shu sababli, ushbu maqolada amaliy hujjat namunalariga tayanib, uslubiy me'yorlar tahlili amalga oshiriladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, rasmiy-ishbop uslub bo'yicha ko'plab darsliklar mavjud bo'lsa-da, ularda raqamli texnologiyalar davridagi hujjat aylanishining yangi shakllari yetarlicha yoritilmagan. Mazkur tadqiqot ushbu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Zamonaviy tilshunoslik maktablari, xususan, ingliz tilshunoslik yo'nalishlari rasmiy-ishbop uslubni funksional-uslubiy yondashuv asosida o'rganishni taklif etadi. Bu yondashuvda hujjatlar tilidagi 'uslubiy neytrallik' tushunchasi muhim o'rin tutadi: uslubiy bo'yoqdorlikka ega birliklarning hujjat matnidan chetlashtirilishi rasmiy yozuvning asosiy talabi sifatida qaraladi [5]. Shuningdek, qiyosiy tadqiqotlar ingliz va o'zbek tillaridagi rasmiy uslublarni taqqoslab, ularda kuzatiladigan 'byurokratik til' xususiyatlarining universal tabiati haqidagi nazariyalarni ilgari suradi [6]. Ushbu adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda rasmiy uslubni o'rganishda nafaqat an'anaviy grammatik yondashuv, balki matn lingvistikasi va pragmatik yondashuvlar uyg'unligi talab etiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda metodologik asos sifatida tizimli yondashuv va qiyosiy-tahliliy metodlardan foydalanilgan. Tadqiqot jarayonida rasmiy-ishbop uslubning leksik birliklari, morfologik shakllari va sintaktik konstruksiyalari ingliz tilidagi hujjatlar bazasi asosida o'rganildi [3], [7].

Metodologik yondashuv quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: birinchidan, ingliz tilidagi rasmiy-ishbop hujjatlar namunalarini tanlab olish va ularni klassifikatsiya qilish.

Ikkinchidan, tanlangan hujjatlar matnidagi stilistik vositalar va terminologiyani statistik va mazmuniy tahlil qilish. Uchinchidan, olingan natijalarni nazariy qoidalar bilan solishtirish.

Tadqiqot manbai sifatida turli tashkilotlar tomonidan tasdiqlangan hujjatlar, shartnomalar va ish yozishmalaridan foydalanildi. Ushbu hujjatlarning barchasi zamonaviy ingliz tili me'yorlariga javob berishi nazorat qilindi. Tahlil jarayonida matnlardagi «shablon» so'zlar va ularning mazmuniy o'rni alohida belgilab olindi.

Shuningdek, hujjatlar tilida uchraydigan sintaktik noaniqliklar va ularni bartaraf etish yo'llari o'rganildi. Tadqiqot davomida tilshunoslikning stilistika, leksikologiya va sintaksis bo'limlari qoidalariga tayanish, tadqiqot ishonchliligini oshirdi. Metodologik sxema quyidagicha shakllantirildi:

Birinchidan, tanlangan hujjatlar kataloglashtirildi va ularning turlariga ko'ra (qonun hujjatlari, shartnomalar, buyruqlar, ma'lumotnomalar) tasniflandi. Ikkinchidan, tanlab olingan matnlar korpusida mavjud bo'lgan leksik birliklar, xususan, otlashgan fe'llar va predloqli konstruksiyalar miqdoriy tahlil (statistik hisoblash) usuli yordamida o'rganildi. Uchinchidan, qiyosiy-tahliliy metod yordamida ushbu uslubning boshqa funksional uslublardan (masalan, publitsistik yoki badiiy uslub) farqli tomonlari va o'ziga xos lingvistik xususiyatlari ochib berildi. Tadqiqotda shuningdek, 'kontent-tahlil' metodidan foydalanilib, hujjat matnlaridagi ma'lumot uzatishning ixchamlik darajasi va uning mantiqiy tuzilishi baholandi.

Tadqiqotning metodologik bazasini mustahkamlash uchun zamonaviy ingliz tili qoidalari (orfoepiya va punktuatsiya me'yorlari) hamda soha uchun xos bo'lgan 'ofis uslubi' standartlari asos qilib olindi. Tahlil jarayonida hujjatlarning strukturaviy qismlari (kirish, bayon, xulosa) va ularning mantiqiy bog'liqligi alohida kuzatuv ostiga olindi. Bu yondashuv tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minlashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, turli sohalardagi (yuridik, iqtisodiy, ma'muriy) hujjatlarning til xususiyatlarini qiyosiy o'rganish orqali ingliz tilidagi rasmiy-ishbop uslubning universal va maxsus qoidalari aniqlandi.

Tadqiqotning metodologik asosi sifatida korpus lingvistikasi keng qo'llanildi. Xususan, milliy korpuslar ma'lumotlar bazasidan foydalangan holda, rasmiy-ishbop uslubga xos bo'lgan barqaror iboralar va terminologik birikmalarning qo'llanilish chastotasi tahlil qilindi. Bu yondashuv til tizimidagi standartlashgan birliklarning konseptual o'zgarishini kuzatish imkonini beradi. Shuningdek, hujjatlar tili leksikasidagi arxaik unsurlar bilan zamonaviy biznes-leksika o'rtasidagi qiyosiy tahlil amalga oshirildi. Bunday usul lingvistik hodisalarni statik emas, balki dinamik rivojlanish jarayonida o'rganishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, diskursiv tahlil metodi hujjatlarning pragmatik funksiyalarini ochib berishda asosiy omil vazifasini o'tadi. Har bir hujjat turining (ariza, buyruq, shartnoma) sotsiolingvistik konteksti, uning adresat va adresant o'rtasidagi munosabatni qanday shakllantirishi alohida o'rganildi.

Metodologiyaning bu qismi rasmiy-ishbop uslubning kommunikativ maqsadga yo'naltirilganligini isbotlashga qaratilgan. Xalqaro standartlar va mahalliy ish yuritish an'analari o'rtasidagi tafovutlarni aniqlash uchun komparativ metoddan foydalanildi. Ushbu metodologik majmua tadqiqot natijalarining xolisligi va ilmiy asoslanganligini ta'minlaydigan poydevor hisoblanadi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz tilidagi rasmiy-ishbop uslubda leksik qatlam asosan neytral terminologiya va barqaror birikmalardan iborat. Tahlil qilingan hujjatlarning aksariyatida shaxsni ifodalovchi fe'llardan ko'ra, harakatni ifodalovchi otlashgan fe'llar ustunlik qiladi. Bu uslubning shaxssiz xarakterga ega ekanligini anglatadi.

Sintaktik sathda esa sodda yoyiq gaplar va ko'chirma gaplardan ko'ra, murakkab qo'shma gaplarning ko'pligi kuzatildi. Ayniqsa, shartnomalarda shart ergash gaplarining qo'llanilishi huquqiy munosabatlarni aniq ifodalashga xizmat qiladi. Matnlarda so'z tartibi qat'iy saqlanishi, hujjat mazmunining noaniqligini oldini oladi.

Hujjatlar tilida «arxaizm» va «neologizm»lar nisbati o'rganilganda, rasmiy-ishbop uslubning konservativ ekanligi yaqqol namoyon bo'ldi. Biroq, zamonaviy axborot

texnologiyalari ta'sirida «raqamli hujjat» tushunchasi bilan bog'liq yangi terminlar ham o'z o'rnini topmoqda.

Natijalar shuni tasdiqlaydiki, rasmiy-ishbop uslub nafaqat til vositalari, balki hujjatning tuzilishi (struktura) bilan ham chambarchas bog'liq. Hujjatning har bir qismi (sarlavha, kirish, asosiy qism, xulosa) o'ziga xos lingvistik qoliplarga ega. Ushbu qoliplarning to'g'ri qo'llanilishi hujjatning huquqiy kuchini ta'minlaydi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, rasmiy-ishbop uslubda so'z tartibi qat'iy fikrlash tartibiga bo'ysunadi, ya'ni ega-kesim-to'ldiruvchi tizimi deyarli buzilmaydi. Tahlil qilingan hujjatlarning aksariyatida mantiqiy jihatdan bir butunlikni saqlovchi murakkab qo'shma gaplar va vositali nutq tuzilmalari ko'proq uchraydi. Bundan tashqari, matn tarkibida sinonimik qatorlarning kamligi va terminologik birliklarning birxilligi kuzatildi, bu esa hujjatdagi ma'lumotlarning aniq talqin etilishini ta'minlaydi. Olingan ma'lumotlar shuni tasdiqlaydiki, ushbu uslubda his-hayajonni ifodalovchi leksikadan voz kechish, fikrni esa maksimal darajada ob'ektiv va quruq bayon qilish asosiy ustuvorlik hisoblanadi.

MUHOKAMA

Shuni qayd etish joizki, ayrim hollarda ishbop hujjatlarda qisqartmalar va shartli belgilardan noto'g'ri foydalanish holatlari kuzatilmoqda. Bu esa hujjatlarning tushunarliligini pasaytiradi. Shuning uchun, standartlashtirilgan terminologiyaga amal qilish har qanday ishbop matnning asosi bo'lishi kerak.

Shuni qayd etish joizki, ingliz tilidagi rasmiy-ishbop uslubda otlashgan fe'llarning ko'pligi (masalan, 'implementation', 'consideration', 'overcoming') tilning harakatni jarayon sifatida ifodalashga intilishini ko'rsatadi. Bu jarayon matnning abstraktlashuv darajasini oshiradi, bu esa o'z navbatida, hujjatning shaxssizligini ta'minlaydi. Biroq, haddan tashqari ko'p ishlatilgan terminlar va shtamplar ba'zan matnning o'qilishini qiyinlashtirishi mumkinligi kuzatildi. Tadqiqotda aniqlangan yana bir muhim jihat shuki, hozirgi kunda xalqaro hujjatlarda zamonaviy tendensiyalar (qisqalik va soddalik) hisobiga ayrim murakkab sintaktik konstruksiyalar asta-sekin soddalashmoqda.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot natijasida ingliz tilidagi rasmiy-ishbop uslubning asosiy lingvistik qonuniyatlari aniqlandi. Mazkur uslub o'zining ixchamligi, standartlashganligi va aniqligi bilan ish yuritish jarayonlarining asosi hisoblanadi. Hujjatlar tilida leksik-sintaktik birliklarning to'g'ri tanlanishi xalqaro va ichki ishbilarmonlik aloqalarining samaradorligini oshiradi.

Xulosa o'laroq, quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin: birinchidan, oliy ta'lim muassasalarida «Professional ingliz tili» fanini o'qitishda rasmiy-ishbop uslubning nazariy asoslariga ko'proq e'tibor qaratish. Ikkinchidan, hujjatlar bilan ishlashda elektron bazalar va standart qoliplardan unumli foydalanishni yo'lga qo'yish.

Bundan tashqari, rasmiy-ishbop uslubda yozish malakasini oshirish maqsadida maxsus treninglar va ilmiy-amaliy seminarlar o'tkazishni yo'lga qo'yish zarur. Ayniqsa, yosh mutaxassislar uchun ingliz tilidagi ish yuritish bo'yicha elektron bazalar va qo'llanmalardan unumli foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Kelgusidagi tadqiqotlarda rasmiy-ishbop uslubning raqamli hujjatlar formatidagi transformatsiyasi va onlayn muloqotdagi o'rnini o'rganish masalalari dolzarb sanaladi.

Hujjatlarning elektron shaklda yuritilishi ularning sintaktik tuzilishiga yangi talablarni qo'ymoqda. Kelajakda rasmiy yozishmalarda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda til me'yorlarini nazorat qiluvchi lingvistik dasturiy ta'minotlarni joriy etish maqsadga muvofiq. Bu nafaqat hujjatlar sifatini oshiradi, balki ish yuritish jarayonidagi inson omili sababli yuzaga keladigan xatoliklarni minimallashtirishga imkon beradi. Mazkur chora-tadbirlar samarali ish boshqaruvining fundamental negizi sifatida xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abdullayev, A. (2019). *Ish yuritishda rasmiy uslub.* Yangi asr avlodi.

2. Ahmedov, M. (2022). *Zamonaviy hujjatlar tili va uslubi.* Universitet.

3. Ashley, A. (1992). *A handbook of commercial correspondence.* Oxford University Press.

4. Emmerson, P. (2002). *Business English handbook.* Macmillan.

5. Garner, B. A. (2001). *Legal writing in plain English.* University of Chicago Press.

6. Nurmonov, A., va boshq. (2021). *Qiyosiy tilshunoslik asoslari.* Akademnashr.

7. Swales, J. M. (1990). *Genre analysis: English in academic and research settings.* Cambridge University Press.

8. Yusupov, S. (2023). *O'zbekistonda xalqaro ishbilarmonlik tili.* Fan.

REFERENCES

1. Abdullayev, A. (2019). *Ish yuritishda rasmiy uslub* [Official style in business writing]. Yangi asr avlodi.

2. Ahmedov, M. (2022). *Zamonaviy hujjatlar tili va uslubi* [Language and style of modern documents]. Universitet.

3. Ashley, A. (1992). *A handbook of commercial correspondence*. Oxford University Press.

4. Emmerson, P. (2002). *Business English handbook*. Macmillan.

5. Garner, B. A. (2001). *Legal writing in plain English*. University of Chicago Press.

6. Nurmonov, A., et al. (2021). *Qiyosiy tilshunoslik asoslari* [Fundamentals of comparative linguistics]. Akademnashr.

7. Swales, J. M. (1990). *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge University Press.

8. Yusupov, S. (2023). *O'zbekistonda xalqaro ishbilarmonlik tili* [The language of international business in Uzbekistan]. Fan.